

КЊИГА АЛАТА

ЗА МЛАДЕ, ВРШЊАЧКЕ ЕДУКАТОРЕ/КЕ
И ЛИДЕРЕ/КЕ О ПРЕВЕНЦИЈИ
ДИГИТАЛНОГ И ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА
МЕЂУ МЛАДИМА

НАСЛОВ:

Књига алата за младе, вршњачке едукаторе/ке и лидере/ке о превенцији дигиталног и вршњачког насиља међу младима

ПРОЈЕКАТ:

„Превенција дигиталног и вршњачког насиља међу младима“, финансиран од стране JUGEND für Europa, немачке националне агенције за спровођење Еразмус+ програма за младе.

ПРОЈЕКТНИ ПАРТНЕРИ:

- Outreach Hannover, e.V., Немачка
- Активни млади у срећној Европи (АМУСЕ), Србија
- Udruga za unaprjeđivanje suvremenih životnih vještina „Ostvarenje“, Хрватска
- Wizard, obrt za savjetovanje, Хрватска

ИЗДАВАЧ:

Outreach Hannover, e.V., Немачка

УРЕДНИЦА И УРЕДНИК:

Берна Џемајљи
Милош Маторчевић

АУТОРИ И АУТОРКЕ:

Берна Џемајљи
Милош Маторчевић
Павле Јевђић
Маја Катинић Видовић

ПРЕВОД СА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА:

Невена Сићевић

ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН:

Никола Радовановић

ХАНОВЕР, НЕМАЧКА
2022

Садржај

О ПРОЈЕКТУ.....	4
УВОД.....	6
1. ДЕО: Концепти и препоруке.....	7
1.0 Специфичности организовања локалних радионица са рањивим младима–жртвама насиља.....	7
1.1 Процена заједнице/друштва/околине	7
1.2 Познавање врста насиља присутних у локалној заједници.....	7
1.3 Насиље може имати утицаја на физичко здравље, ментално здравље и академско благостање младих-жртава насиља	8
1.4 Фактори ризика за насиље и фактори заштите од насиља	8
1.5 Специфичности приликом спровођења радионица	9
2.0 Препоруке за омладинске раднице/це и омладинске вршњачке едукаторе/ке који/е раде са младима-жртвама (дигиталног) насиља на развоју отпорности младих на насиље.....	11
3.0 Менторство за младе као активност након радионица, а у циљу процеса њиховог могућег даљег развоја као вршњачких едукатора/ки и лидера/ки	14
3.1 Пет кључних корака у менторским програмима	14
2. ДЕО: Радионице за превенцију дигиталног и вршњачког насиља	17
4.0 Стратегије суочавања са вршњачким физичким насиљем.....	17
5.0 Суочавање са јавним посрамљивањем на мрежи и ван мреже	20
6.0 Врсте дигиталног (сајбер) насиља.....	24
7.0 Стратегије суочавања са задиркивањем на интернету - троловањем	28
8.0 Суочавање са лажним профилима и отимањем налога као облицима дигиталног насиља.....	31
9.0 Разбијање тишине	33
10.0 Залагање за друге	35
11.0 Ненасилна комуникација	38
12.0 Поредовање у конфликтним ситуацијама	41
13.0 Прихватање различитости – заједнички идентитет (МИ)	44
Референце	47

О ПРОЈЕКТУ

Вршњачко насиље и малтретирање путем интернета су нажалост свакодневно присутни у нашим заједницама.

Изложеност ситуацијама озбиљног насиља (укључујући и „сајбер“ тј. дигитално насиље) може утицати не само на то како се млади људи осећају, већ и на то како се понашају. Последице насилног понашања према другима и трпљења насиља укључују агресију, недолучно понашање, неодговорно преузимање ризика и употребу илегалних супстанци. Ученици/це који/е преживљавају насиље такође су у већој вероватноћи да развију негативна очекивања о будућности.

Технологија и компјутери играју све већу улогу у облицима успостављања и одржавања комуникације, замењујући међуљудску комуникацију. Међутим, иако је реч о другачијем медију, иза дигиталних алата увек стоји нека особа, те се задаци омладинског рада протежу и у виртуелни простор. Чак и ако млади испољавају велико самопоуздање у коришћењу дигиталних алата, они још увек нису образовани да користе ове алате са пуном свешћу.

Осим суочавања са насиљем лицем у лице, јасно је да је улога дигиталног омладинског рада важна да пружи подршку дигиталној писмености и омогући младим људима да се носе са неким од повезаних ризика у дигиталном окружењу, као што је насиље преко интернета. Практичне импликације за омладинске раднике и раднице леже у новим неопходним компетенцијама и новим облицима одржавања граница у односима са младим особама.

Омладински/е радници/е су у јединственој позицији да промовишу здраве односе међу тинејџерима/кама, интервенишу у случајевима насиља и, заједно са родитељима, раде са насилницима/цама и особама над којима се врши насиље и помажу им да науче како да поново изграде здраве односе са својим вршњацима/кињама. Заштита деце од злостављања је одговорност свих одраслих присутних у њиховим животима, пре свега родитеља и наставника/ца. Међутим, у случају када су млади редовни посетиоци и посетитељке омладинских центара и омладинских клубова, омладински/е радници/е такође постају особе које носе одговорност за превенцију вршњачког (и дигиталног) насиља међу младима. Омладински/е радници/е могу утицати на смањење агресије и виктимизацију стварањем климе подршке и емпатије у омладинским центрима и изван њих.

Овим пројектом одговарамо на потребе које дефинишу институције, али и на потребе сопствених омладинских радника/ца и младих. Промовишемо превенцију вршњачког и дигиталног насиља међу младима, оснаживање омладинских вршњачких лидера/ки за бављење овом темом и квалитетно оснаживање наших омладинских радника/ца да спроводе квалитетну едукацију младих вршњачких лидера/ки, као и рад на превенцији (дигиталног) насилништва међу младима.

Овај пројекат има за циљ да подржи омладинске раднике/це у развоју и размени ефикасних метода за приближавање маргинализованим младима и спречавање расизма и нетолеранције међу младима, као и бављење ризицима и импликацијама дигитализације.

Стога, пројектни циљеви су:

- Оснаживање омладинских радника/ца и вршњачких едукатора/ки и лидера/ки међу маргинализованим младима за превенцију дигиталног и вршњачког насиља, кроз развој инспиративног и иновативног курикулума, ЛТТА активности и онлајн курса за обуку омладинских радника/ца.
- Оснаживање маргинализованих и дискриминисаних младих и младих који преживљавају насиље за развијање механизма суочавања са дигиталним и

вршњачким насиљем и његовог превазилажења, кроз иновативни приручник са радионицама за младе из рањивих група.

- Размена добрих пракси и даље развијање квалитетног стратешког партнерства међу партнерима из три европске земље које су суочене са различитим реалностима у погледу дигиталног насиља и превенције вршњачког насиља међу младима.

Пројектне активности су:

- A1 – активности пројектног менаџмента
- M1 – иницијални транснационални пројектни састанак партнера
- O1 – књига алата за младе, вршњачке едукаторе/ке и лидере/ке о превенцији дигиталног и вршњачког насиља међу младима
- M2 – други транснационални пројектни састанак
- O2 – курикулум: „Оснаживање омладинских радника/ца и омладинских вршњачких лидера/ки за превенцију вршњачког насиља међу младима у физичком простору“
- M3 – трећи транснационални пројектни састанак
- O3 – онлајн курс за омладинске раднике/це и вршњачке едукаторе/ке: „Оснаживање омладинских радника/ца и омладинских вршњачких лидера/ки за превенцију дигиталног насиља међу младима“
- C1 – ЛТТА тренинг за тренере/ке
- E1, E2, E3 – отворене конференције у Србији, Хрватској и Немачкој
- M4 – евалуациони транснационални пројектни састанак

Пројектни партнери су:

- *Outreach Hannover, e.V.*, Немачка
- Активни млади у срећној Европи (АМУСЕ), Србија
- *Udruga za unaprjeđivanje suvremenih životnih vještina „Ostvarenje“*, Хрватска
- *Wizard, obrt za savjetovanje*, Хрватска

УВОД

Књига алата за младе, вршњачке едукаторе/ке и лидере/ке о превенцији дигиталног и вршњачког насиља међу младима је осмишљена као иновативна (дигитална и онлајн) публикација и ресурсни материјал како за младе тако и за вршњачке едукаторе/ке и лидере/ке, у циљу ефикасног: идентификовања агресивног понашања младих и бављења њиме у заједницама у којима су активни; пружања подршке младима-вршњацима/кињама у развијању позитивног и подржавајућег опхођења са другим младима и промовисања превенције вршњачког и дигиталног насиља међу младима.

У овој књизи алата приказане су различите образовне методологије које су претходно истражене кроз искуство омладинског рада и прилагођене за ову публикацију, као и иновативне методологије у актуелним ситуацијама/реалностима и са посебним фокусом на рад са младима који су рањиви на дигитално или вршњачко насиље. Књига алата је дизајнирана да подигне свест и промовише превенцију насиља путем интернета и пружи подршку младима којима је то потребно. Дигитално и вршњачко насиље су две негативне појаве које су прилично присутне међу младима. Присутне су чак и у школама, образовним установама, рекреативним просторима и разним спортским одн. клубовима за разоноду. Решавање оваквих питања је од велике важности како би се сви млади осећали укљученим и били слободни да уживају у својим хобијима, интересовањима и свакодневним обавезним активностима.

Књига алата се састоји из два дела. Први део обухвата теоријске концепте и методологију корисну за квалитетну превенцију вршњачког и дигиталног насиља међу младима, укључујући и препоруке за омладинске раднике/це и омладинске вршњачке едукаторе/ке који/е помажу младима-жртвама (дигиталног) насиља да развију отпорност на насиље. Уједно, први део нуди и менторство за младе као активност након радионица, у циљу могућег даљег развоја младих као вршњачких едукатора/ки и лидера/ки.

Други део се састоји од десет различитих радионица за омладинске раднике/це, а посебно за омладинске вршњачке едукаторе/ке и лидере/ке, како бих их умножавали у свом директном раду са младима – и младима који не припадају рањивим групама и младима са мање могућности. Радионице имају за циљ мотивисање младих да преузму активну улогу у превенцији дигиталног и вршњачког насиља у својим заједницама. Осмишљене радионице се фокусирају на: стратегије суочавања са вршњачким физичким насиљем, суочавање са јавним посрамљивањем на мрежи и ван мреже, стратегије суочавања са задиркивањем на интернету – троловањем, суочавање са лажним налозима и отимањем налога као облицима дигиталног насиља, „разбијање тишине“, залагање за друге, ненасилну комуникацију, посредовање у сукобу и врсте дигиталног насиља.

1. ДЕО: Концепти и препоруке

1.0 Специфичности организовања локалних радионица са рањивим младима–жртвама насиља

Приликом организовања локалних радионица са рањивим младима–жртвама насиља постоје одређене специфичности које треба познавати и о којима треба водити рачуна. Ове специфичности се састоје од: процене климе у друштву, свести о врстама насиља присутних међу младима, проналажења одговарајуће циљне заједнице/групе, свести о постојећим програмима и кључним актерима укљученим у стварање дугорочног утицаја и одрживости активности. Овај одељак приказује неколико фактора ризика и заштите, о којима ће више речи бити у даљем тексту.

1.1 Процена заједнице/друштва/околине

Будући да је организација радионица са младима-жртвама насиља прилично осетљива и има своје специфичности, важно је да свака организација одн. омладински/а радник/ца или едукатор/ка уради претходну процену заједнице/друштва како би се добили подаци и информације о групама које су рањивије или више подложне насиљу. Ово важи и на локалном нивоу, будући да различита места насељавају различите заједнице и не дешава се увек да су људи у локалним заједницама свесни ситуације насиља. Информације које су актуелне и које „долазе из прве руке“ су веома важне за осигуравање успешног организовања радионица и проналажења адекватне циљне групе.

1.2 Познавање врста насиља присутних у локалној заједници

Друга специфичност је познавање различитих облика и врста вршњачког насиља са циљем освештавања младих, али и навођења на размишљање о њиховој сопственој ситуацији насиља – и у оним случајевима када су они/е ти/е који/е малтретирају некога, а да нису свесни/е тога. Насиље може бити директно и индиректно:

- Директно насиље укључује одређена агресивна понашања према циљаној особи, као што су гурање, ударање и различите вербалне или писане комуникацијске поруке.
- Индиректно насиље се састоји од агресивног понашања које није упућено директно некој особи, већ се постиже ширењем гласина и негативним разговорима са другим људима у циљу искључивања те особе итд.

Затим, постоји неколико врста насиља: физичко, социјално, вербално, насиље над имовином и дигитално насиље као најновији и убрзано растући феномен одн. проблем.

- Физичко насиље укључује гурање, ударање, шутирање, шамарање па чак и различите облике додиривања који се могу сматрати сексуалним злостављањем.
- Социјално/психолошко насиље укључује понашања, ставове или речи којима се неко малтретира. Према Гавин (2019), оваквим врстама радњи се прибегава како би се друга особа осећала непријатно, у циљу њене контроле, понижавања или изоловања, или за нарушавање њеног интегритета, угледа или самопоштовања. Овде такође може

потпасти и намерно искључивање особе, навођење других да се не друже са том особом, ширење гласина о њој, посрамљење у јавности¹.

- Вербално насиље укључује задиркивање, претеће поруке/речи упућене некоме или увредљиве речи према нечијем изгледу, раси, вери, етничкој припадности, сексуалној оријентацији, породици и др.
- Насилништво над имовином је директно физичко оштећење или уништење имовине жртве, као што су њен телефон, торба, различите слике/исписи на зидовима њихове куће и сл.
- Дигитално насиље је нова врста насиља која је директно повезана са животом на интернету. Вилард (2006) описује седам типова насиља на интернету ([ужарено вређање на интернету, дигитално ухођење, омаловажавање, дигитално узнемиравање, маскирање, разоткривање, искључивање²] и додатно, троловање), који могу бити веома разорни за младе-жртве насиља.

1.3 Насиље може имати утицаја на физичко здравље, ментално здравље и академско благостање младих-жртва насиља

Насиље може имати озбиљан утицај на тренутно стање младих и њихово дугорочно ментално и физичко здравље. Према савезној владиној организацији САД „*StopBullying.gov*“ (2021), насиље је уско повезано са:

- Унутрашњим проблемима: депресијом, анксиозношћу, паничним поремећајима, самоповређивањем, самоубилачким мислима и покушајима на самоубиство;
- Психосоматским проблемима: главобољама, боловима у стомаку, проблемима са спавањем и лошим апетитом;
- Академским потешкоћама (проблемима у школи);
- Екстерним понашањима.³

Ови проблеми су директно повезани са свакодневним функционисањем особе, њеном каријером, интеракцијом са другима, као и са сопственим менталним и физичким здрављем.

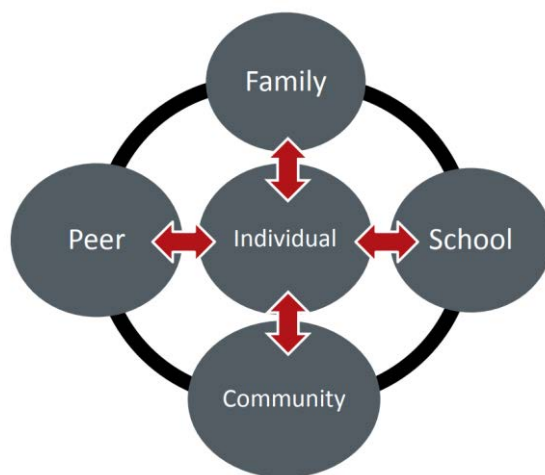
1.4 Фактори ризика за насиље и фактори заштите од насиља

Утврђивање фактора ризика и заштитних фактора може бити од суштинског значаја када се ради са рањивим младима-жртвама насиља. Реч је о факторима које треба избегавати одн. уважити током рада и планирања радионица. Међутим, може се рећи да су исти фактори у оба случаја – и ризични и заштитни. Ови фактори су: индивидуа (млада особа), породица, школа, заједница и вршњаци/киње.

¹ Gavin, M. L. (фeбpуap 2019.). *Dealing With Bullying (for Teens) - Nemours KidsHealth. Kids Health Org.* Преузето 2022. са: <https://kidshealth.org/en/teens/bullies.html> (енг.)

² *Ululdag University in Bursa, Turkey, Aurel University, Arad, Romania, Centre Neuro-Psychiatrique Saint-Martin, Dave, Belgium, & Asociación Cultural Social y Educativa Segundas Oportunidades, Telde, Spain. (2016).* Књига алата: *KEEPING YOUTH SAFE FROM CYBERBULLYING.* https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-2117/KYSFCB%20Toolkit.pdf (енг.)

³ *StopBullying.gov.* (17. новембар 2021.). Одговори на насиље! <https://www.stopbullying.gov/prevention/on-the-spot> (енг.)

Слика: Фактори ризика за насиље и заштите од насиља, извор: „StopBullying.gov“ (17. новембар 2021.). Одговори на насиље! (енг.)

Фактори ризика за насиље

- Индивидуални фактори који се у овом случају сматрају факторима ризика састоје се из: социјалне компетенције индивидуе (младе особе), употребе дрога или алкохола, постојање инвалидитета, сексуалне оријентације итд.
- Фактори вршњака/киња укључују изложеност насилним и агресивним вршњацима и вршњакињама, недостатак вршњачке подршке и непостојање блиских пријатеља и пријатељица.
- Фактори породице односе се на: пажљив однос према сопственом детету, сукобе између родитеља, родитеље зависнике/це од дроге или алкохола, присуство насиља у породици, боравак родитеља у затвору или малтретирање/злостављање детета у сопственој породици.
- Фактори школе се састоје из нивоа једнаког третмана и поштовања према сваком/ј ученику/ци, реакцији и одговорности особља и наставног особља, адекватног надзора и недостатка осећаја припадности у образовним институцијама.
- Фактори заједнице углавном укључују сигурност у месту у којем индивидуа живи и негативне односе између одраслих и младих особа.

Фактори заштите од насиља

- Индивидуални и породични фактори се сматрају заштитним факторима када родитељи пружају подршку, бригу и поверење својој деци, негују здрав однос са њима, као и када се дете осећа безбедно, брижно и самопоуздано.
- Заштитни фактори вршњака и школе укључују позитиван и ангажован однос професорског и школског особља према индивидуи, инклузивне просторе у школи/на факултету, позитивна пријатељства и подршку вршњака/киња, безбедност у школи/на факултету, итд.
- Заштитни фактори заједнице укључују безбедно суседство, позитивне односе између одраслих и младих, прихватање и толеранцију према културним нормама, итд.

1.5 Специфичности приликом спровођења радионица

Поред кључних елемената и специфичности које се уопштено морају узети у обзир, приликом организовања локалних активности неформалног образовања за рањиве младе-жртве насиља треба имати на уму још неколико специфичности које треба поштовати у циљу остваривања инклузије и учешћа младих. Оне се састоје из следећег:

- Флексибилност времена: активности нису стриктно временски ограничене, дозволите флексибилност између важби како би се учесници/е опустили/е и уживали/е у њима

(будући да је реч о особама које нису активно ангазоване и немају високу стопу учешћа).

- Неговање инклузивног приступа: рањиви млади-жртве насиља су генерално искључени. Одабир инклузивних приступа и методологија је од суштинског значаја за стварање осећаја лагоде и пријатне атмосфере на радионици.
- Одабир интерактивних и забавних метода: млади-жртве насиља су мање ангажовани у дружењу и већа је вероватноћа да ће бити асоцијални, тако да је одабир интерактивних метода од суштинског значаја за њихово учешће.
- Агилност током имплементације: тренер/ка треба увек да буде фокусиран/а током активности како би могао/ла да установи да ли је тема одн. метода превише осетљива за неке од учесника/ца.
- Подстицање слободног изражавања: млади-жртве насиља оклевају да говоре, стога је важно да тренер/ка користи мешовиту методологију где млади могу слободно да се изразе (нпр. рад у малим групама, рад у паровима или друге одговарајуће методе).

2.0 Препоруке за омладинске раднице/це и омладинске вршњачке едукаторе/ке који/е раде са младима-жртвама (дигиталног) насиља на развоју отпорности младих на насиље

Рад са младима који су жртве (дигиталног) насиља је прилично изазован за омладинске раднице/це и омладинске вршњачке едукаторе/ке имајући у виду да је насиље и даље веома озбиљан и присутан проблем међу младима који је тешко сузбити или спречити. За омладинске раднице/це и вршњачке едукаторе/ке је још већи изазов рад на дугорочним програмима чији је циљ пружање подршке овој групи младих за развој њихове отпорности. Међутим, постоје начини како можемо да се изборимо са овим ситуацијама, а у наставку је приказан низ препорука за омладинске раднице/це и омладинске вршњачке едукаторе/ке који/е раде са младима-жртвама (дигиталног) насиља на развоју њихове отпорности на насиље.

- **Обратите пажњу на климу у друштву**

Друштвене норме и клима у друштву су важни аспекти за присуство насиља. Стога, свест о клими у друштву доводи до разумевања различитих извора насиља. Како промена ових норми захтева време и много напора, важно је почети са мањим корацима као што су супервизија/мониторинг и локалне акције за чију организацију су омладински/е радници/е и вршњачки/е едукатори/ке већ довољно компетентни/е.

- **Спроведите процену насиља у заједници**

Омладински/е радници/е и вршњачки/е едукатори/ке треба да поседују актуелне информације и податке о стању вршњачког и дигиталног насиља у заједници. Процену и прикупљање података треба радити редовно како би се училе промене и прилагодиле даље акције.

- **Управљајте напорима за превенцију и интегришите их – укључите релеванте заинтересоване стране**

Од суштинске је важности тражити подршку и управљати различитим актерима у превенцији и борби против насиља. Ово помаже у ажурирању и усавршавању стратегија за рад и креирање различитих дисциплина за спречавање (дигиталног) насиља, али и пружање подршке за развој отпорности међу младима који преживљавају насиље. Овде се могу се узети у обзир следеће заинтересоване стране:

- Одабрани/е званичници/е и лидери/ке у заједници;
- Стручњаци/киње за здравље и безбедност;
- Припадници/е органа реда;
- Стручњаци/киње за бригу о деци након школе и ван школе;
- Вође верских заједница;
- Корпоративни и пословни/е професионалци/ке;
- Стручњаци/киње за ментално здравље и социјалне услуге;
- Наставници/е (укључујући стручњаке/киње за специјално образовање);
- Родитељи и старатељи/ке;
- Чланови/ице организације омладинских лидера/ке;
- Градски/е и окружни/е стручњаци/киње за рекреацију.⁴

- **Пружите континуиране образовне програме и обуке**

Неопходно је имати активну улогу у организовању едукативних активности о превенцији и сузбијању насиља. Ове активности треба да се баве макар следећим питањима :

- Шта је то насиље и које врсте насиља постоје?

⁴ *StopBullying.gov*. (17. новембар 2021.). Одговори на насиље! <https://www.stopbullying.gov/prevention/on-the-spot> (енг.)

- Који су ефекти насиља?
- Како се спречава насиље?
- Како одговорити на насиље?

- **Организујте догађаје у заједници**

Веће учешће и укљученост различитих заинтересованих страна увек има бољи утицај на превенцију и борбу против (дигиталног) насиља. Од суштинског је значаја да омладински/е радници/е и вршњачки/е едукатори/ке организују догађаје у заједници који позивају на мобилизацију за превенцију (дигиталног) насиља и поделе одговорности међу различитим заинтересованим странама. На овај начин, шириће се осећај подршке међу младима који су жртве насиља и полако ће почети да учествују у друштвеним догађајима и упознају људе отвореног ума.

- **Допринесите уредбама које се баве насиљем и лобирајте за њих**

Дугорочни утицај и отпорност на насиље се могу постићи само заједничким снагама. Омладински/е радници/е, вршњачки/е едукатори/ке, рањиви млади и млади-жртве насиља увек треба да уче и промовишу постављање уредби и правила о насиљу. Ове напоре треба обавити у координацији са школама, факултетима, родитељима, локалном јавном управом и другим релевантним актерима.

- **Пружите адекватан и доследан одговор у случају насиља,**

За активне омладинске раднике/це и едукаторе/ке је важно да реагују у моментима када се насиље деси и да подстакну друге младе да ураде то исто. Табела у наставку текста приказује листу поступака које треба предузети и оних које треба избегавати у оваквим ситуацијама. Поред ових корака, препоручује се и организовање накнадних састанака са члановима/ицама породице, школама или клубовима у којима је насиље присутно.

<u>ШТА ТРЕБА ДА УРАДИТЕ</u>	<u>ШТА ТРЕБА ДА ИЗБЕГАВАТЕ</u>
➤ Одмах реагујте. Прихватљиво је затражити помоћ и од сарадника/ца.	➤ Немојте игнорисати ситуацију. Немојте мислити да ће млади моћи сами да реше ситуацију без помоћи других.
➤ Раздвојте сукобљене младе.	➤ Немојте одмах покушавати да прикупите чињенице.
➤ Постарајте се да су све особе безбедне.	➤ Немојте присиљавати друге младе да отворено испричају шта су видели.
➤ Одмах пружите адекватну негу за физичке или менталне повреде.	➤ Немојте испитивати сукобљене младе пред осталима.
➤ Останите смирени/е. Умирите све укључене стране, како сукобљене младе, тако и потенцијалне посматраче/ице.	➤ Немојте разговарати са сукобљеним младима заједно, разговарајте одвојено са сваком особом.
➤ Формирајте модел учтивог понашања током интервенције.	➤ Немојте наводити сукобљене младе да се извињавају или поправљају однос на лицу места. Дугорочни процес ће донети боље резултате.

Табела: Ствари које треба урадити и које треба избегавати приликом испољавања насиља. Прилагођено са: „StopBullying.gov.“ (17. новембар 2021.). Одговори на насиље! <https://www.stopbullying.gov/prevention/on-the-spot> (енг.)

- **Разговарајте са младима о насиљу**

Као активисти/киње који/е се баве овом темом, омладински/е радници/е и вршњачки/е едукатори/ке увек треба да разговарају са другим младима о насиљу, превенцији, законима и

правилима за борбу против насиља и какво понашање се сматра насилничким. Тиме би требало да се смањи простор за рањивост на ситуације насиља, а уједно и смањи могућност да млади и сами у будућности постану насилне особе.

- **Наставите да улажете напоре током времена и обновите интерес за тему насиља у заједници**

Превенција и сузбијање насиља немају крајњу тачку. Омладински/е радници/е и вршњачки/е едукатори/ке треба континуирано да врше процену стања, да мењају одн. прилагоде своје стратегије рада, спроводе активности засноване на потребама заједнице и у складу са потребама младих-жртава насиља.

3.0 Менторство за младе као активност након радионица, а у циљу процеса њиховог могућег даљег развоја као вршњачких едукатора/ки и лидера/ки

Сама мотивација код младих није увек довољна да би се допринело потребама друштва и заједнице. Ово такође важи и за остваривање различитих снова и циљева у каријери. За младе је веома важно да пред собом имају некога ко је искуснији од њих и ко их води кроз процес остваривања интереса и циљева. Према „*Together Platform*“ (н.д.), ментор/ка је неко ко вам помаже да унапредите своје вештине, донесите боље одлуке и стекнете нове погледе на сопствени живот и каријеру. Из перспективе полазника/це менторског програма, ментор/ка ће искористити своја знања и искуство како би вам пружио/ла смернице о каријери или начину живота, за дати моменат и за будућност. Уместо да учите путем покушаја и погрешака, ментор/ка је особа која ће бити ваш узор и од које можете тражити усмеравање⁵.

Менторски програми могу бити веома корисни за младе и њихов даљи развој као будућих вршњачких едукатора/ки и лидера/ки. Ови програми захтевају активно ангажовање, како од ментора/ке, тако и од особе која је менторисана. Ако изостану активно ангажовање и посвећеност, менторство тада можда неће бити успешно. Оно што је важно када се ради о темама вршњачког и дигиталног насиља, јесте да се програм менторства иницијално успостави тако што ће се фокусирати на следеће елементе:

- Охрабривање младих и вредновање њихових компетенција и мотивације;
- Постављање циљева;
- Одржавање сесија где се деле конструктивне повратне информације;
- Стално одржавање контакта.

Имајући у виду ове елементе, приликом уласка у менторски програм обезбеђена је могућност успешног развоја младих у вршњачке едукаторе/ке и лидере/ке. Фокус тада постају праћење менторских корака и њихово обављање пре него што се осмисле главни циљеви и активности.

3.1 Пет кључних корака у менторским програмима

Постоје различите теорије и модели који објашњавају менторство и његове процесе. Међутим, свака особа или организација треба да се одлучи за оне који ће најбоље одговарати њиховим темама, циљним групама, заједници или друштву у којем делују. У овој књизи алата представљамо менторски програм који се састоји од пет кључних корака, а који је увео Усанмаз 2022. године. Према Усанмазу (2022), кораци који су кључни за процес менторства су:

1. Разумевање циљева полазника/це менторског програма;
2. Осмишљавање плана акције;
3. Извршавање плана акције;
4. Освешћавање и разумевање плана акције (дебрифинг);
5. Одржавање плана акције.⁶

У наставку се налази детаљно објашњење сваког корака и целокупног процеса.

1. корак: Разумевање циљева полазника/це менторског програма

⁵ *Together Platform*. (n.d.). *What is the Purpose of Mentoring Programs?* | *Together Mentoring Software*. Преузето 2022. са: <https://www.togetherplatform.com/blog/what-is-the-purpose-of-mentoring> (енг.)

⁶ *Usanmaz, O.* (18. фебруар 2022.). *Key Steps To Follow Before And During Mentorship Programs: A Mentoring Program Outline*. *Qooper*. Преузето 2022. са: <https://www.qooper.io/blog/key-steps-to-follow-before-and-during-mentorship-programs-a-mentoring-program-outline> (енг.)

Први корак ка успостављању менторског програма је разумевање шта млада особа (полазник/ца) жели од менторског програма. Ово је кључна одговорност ментора/ке којом се помаже процес али и олакшава полазнику/ци да схвати важност постављања сопствених циљева за даље фазе. Како млади можда немају искуства у постављању циљева, ментор/ка треба да поставља општа питања у вези са њиховом мотивацијом и вештинама, а затим да им помогне у дефинисању циљева и задатака. Ментору/ки се саветује да са полазником/цом подели своје искуство, како би се сузбио осећај нелагоде код младе особе да разговара са ментором/ком, да пита за савете и да изгради здрав међусобни однос за даље кораке на програму. Током овог корака је неопходно одржавати састанке на којима ће се разговарати о постављању циљева младе особе, али и њиховим очекивањима од менторског програма.

2. корак: Осмишљавање плана акције

Након постављања циљева, следећи корак је да и ментор/ка и полазник/ца почну да размишљају о осмишљавању акционог плана. Важно је истаћи да је у почетним фазама менторског програма улога ментора/ке да више слуша, а мање говори. Међутим, питања у виду смерница не треба да изостану. У овом кораку ментор/ка треба да постави одређена питања полазнику/ци како би он/а разумео/ла постављене циљеве и увидео/ла какве акције се могу предузети зарад остваривања сваког од циљева. Упутство могу бити следећа питања:

- Због чега желим да остварим баш овај циљ?
- Шта је завршни циљ овог подухвата?
- Које ресурсе имам на располагању да успешно остварим овај подухват?
- Шта се дешава након што је циљ остварен?⁷

Одговори на ова питања већ могу да усмере младу особу да креира свој акциони план за сваки од циљева. Ментор/ка треба да остане на располагању током ове фазе и да подржи младу особу тако што ће пружати корисне материјале, изворе информација, савете, повратне информације и одржавати редовне састанке до крајње израде плана. Пример нацрта акционог плана представљен је у наставку (енг.):

Action plan PowerPoint template

Objectives	Task	Criteria	Time frame	Resources
Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here
Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here
Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here	Enter your text here

Нацрт плана акције, извор: <https://cermin-dunia.github.io/serat/post/action-plan-template-ppt/> (енг)

⁷ Usanmaz, O. (18. фебруар 2022.). Key Steps To Follow Before And During Mentorship Programs: A Mentoring Program Outline. Qooper. Преузето 2022. са: <https://www.qooper.io/blog/key-steps-to-follow-before-and-during-mentorship-programs-a-mentoring-program-outline> (енг.)

3. корак: Извршавање плана акције

Извршавање плана акције је следећи корак у процесу менторства, који следи након израде плана. У овом кораку полазник/ца добија стварне одговорности које треба да спроведе као конкретне задатке и да прати процес свог целокупног плана акције. Улога ментора/ке је саветодавна, он/а даје савете за обављање задатака према важности и хитности одн. приоритету. Приликом спровођења плана акције, полазник/ца увек треба да се подсети на констатацију проблема и на сваки циљ, како би могао/ла да одреди приоритете.

4. корак: Освешћавање и разумевање плана акције (дебрифинг)

Само спровођење плана акције не подразумева успех. Негов резултат такође може бити неуспех или изостајање одређених испланираних елемената или процеса. Из тог разлога, менторство укључује и корак дебрифинга, током којег се освешћавају овакве ствари. Потенцијални исходи спровођења плана и одговори на њих могу бити следећи:

- Ако је акциони план успешан, полазник/ца мора да размисли о утицају одн. промени коју је активност донела, и који би то био следећи корак којим ће утицати на будућност својих вршњака/киња.
- Ако је акциони план неуспешан или је неки елемент изостао, полазник/ца треба да размисли о разлозима одн. узроцима због којих се то могло десити и да их протумачи. Затим, заједно са ментором/ком, треба да осмисли другачији акциони план и његове исходе, учећи из претходног искуства.
- Ако неки елементи у акционом плану (или цео план) нису реализовани како је замишљено, полазник/ца то мора да образложи ментору/ки. Затим заједно планирају понављање процеса или његове измене, у случају да полазник/ца има потешкоћа у спровођењу (корака) плана.

5. корак: Одржавање плана акције

Један од најважнијих елемената у менторском програму је доследност. Њоме се омогућава одрживост и усавршавање организације и вештина сарадње. То значи да и полазник/ца и ментор/ка треба да буду доследни/е и да прате исти процес и оквир и у будућим активностима и процесима током менторства. Стога се препоручује употреба истог шаблона корака све док полазник/ца не стекне довољно самопоуздања за даљи самостални рад.

2. ДЕО: Радионице за превенцију дигиталног и вршњачког насиља

Претходни одељак овог приручника истицао је концепте и препоруке у вези са превенцијом дигиталног и вршњачког насиља међу младима. С обзиром на то да је сврха ове књиге алата да пружи теоријске и практичне аспекте овог проблема, други део публикације је посебно посвећен практичним алатима и радионицама које могу послужити раду на овој теми и уз укључивање маргинализованох, дискриминисаних младих и младих који не припадају ниједног рањивој групи.

Овај одељак се састоји од 10 практичних радионица намењених омладинским радницима/цама, а поготово омладинским вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама који/е могу да их развијају и користе у свом директном раду са младима – и онима који припадају и који не припадају рањивим групама. Приказане радионице имају за циљ да мотивишу младе да преузму активну улогу у превенцији дигиталног и вршњачког насиља у својој заједници. Радионице се фокусирају на: стратегије суочавања са вршњачким физичким насиљем, суочавање са јавним посрамљивањем на мрежи и ван мреже, стратегије суочавања са задиркивањем на интернету – троловањем, суочавање са лажним налозима и отимањем налога као облицима дигиталног насиља, „разбијање тишине“, залагање за друге, ненасилну комуникацију, посредовање у сукобу и врсте дигиталног насиља.

4.0 Стратегије суочавања са вршњачким физичким насиљем

Наслов радионице: Стратегије суочавања са вршњачким физичким насиљем

Трајање: 130 минута

Позадина:

Вршњачко и дигитално насиље су и даље су веома присутни међу младима и посебно усмерени на маргинализоване и дискриминисане групе. Са повећањем дигитализације расту и говор мржње и онлајн злоупотреба, чиме се повећава и вршњачко физичко насиље у школама, клубовима, спорту, итд. Иако је појава насиља веома присутна у друштву, још увек смо суочени/е са недостатком едукације младих у погледу признавања чина дигиталног, али и физичког насиља. У ситуацијама када млада особа присуствује сцени где неко некога гура, није увек свесна да је реч о чину физичког насиља међу вршњацима/кињама. Ова радионица је фокусирана на разумевање поступака физичког насиља, са посебном пажњом усмереном на гурање, ударање и шутирање као најчешће радње међу вршњацима/кињама, али и на стварање простора за дискусију о другим поступцима и одговарајућим стратегијама суочавања са њима.

Сврха радионице: Разумевање и разликовање различитих облика физичког насиља међу вршњацима/кињама и подстицање на разговор о потенцијалним стратегијама суочавања са њима.

Циљеви:

- Разговор у циљу разумевања вршњачког физичког насиља;

- Учење о различитим облицима физичког насиља;
- Стварање простора за разговор о стратегијама суочавања са вршњачким физичким насиљем.

Компетенције којима се бави:

- Аналитичке компетенције;
- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Тимски рад;
- Комуникација;
- Иновација;
- Критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Допринос учесника/ца;
- Туш идеја;
- Саморефлексија;
- Рад у малим групама;
- Презентација и дискусија.

Ток радионице:

I. Увод у радионицу (10 минута)

Омладински/а радник/ца пружа основни приказ радионице и њених главних циљева. Учесницима се пружају кратке информације о концепту вршњачког физичког насиља као веома уобичајеног чина у различитим институцијама и едукативним клубовима, чиме се доприноси бољем разумевању активности планираних на радионици.

II. Туш идеја - асоцијације (20 минута)

Радионица почиње кратком разменом идеја. Омладински/а радник/ца записује на флипчарт папир три речи: „гурање“, „ударање“ и „шутирање“. Он/а напомиње да су ова три поступка најчешћи облици насиља међу вршњацима/кињама. Затим учесницима/цама поставља питања о општим стварима које им падну на памет када виде одн.чују ове речи. Заједно пролазе кроз сваку реч: учесници/е деле своје асоцијације на реч, а омладински/а радник/ца их записује на флипчарт. Цео процес траје 15 минута. Затим, омладински/а радник/ца користи преосталих 5 минута да сумира сваки допринос и качи папир на место видљиво током целе радионице.

III. Стратегије суочавања са физичким насиљем – I: Саморефлексија (10 минута)

Након размене идеја и сумирања доприноса учесника, омладински/а радник/ца позива све учеснике/це да изврше саморефлексију на основу сопственог знања и искуства одговарајући на следеће питање:

- Ако се случајно нађете у ситуацији у којој приметите гурање, ударање и шутирање, шта бисте урадили/е да помогнете или решите ситуацију?

Учесници/е записују кључне тачке на папир или у свеску.

IV. Стратегије суочавања са физичким насиљем – II: Рад у малим групама (40 минута)

Омладински/а радник/ца позива учеснике/це да формирају мале групе од 3-5 чланова/ица. У овим групама треба да поделе своја размишљања о стратегијама суочавања са вршњачким физичким насиљем. Поред тога, сваку идеју ће изанализирати и даље развити, а затим саставити коначну листу унапређених и разрађених идеја које ће представити током следећег дела радионице.

V. Презентација и дискусија (50 минута)

Све групе се окупљају у пленуму ради презентације свог рада. Свака група на располагању има приближно 5 минута за презентацију, након чега се одржава кратка сесија питања и одговора коју води омладински/а радник/ца.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп, пројектор.

Позадинска литература и даље читање:

- *Edin Bjelošević, Sonja Bjelošević and Halima Hadžikapetanović: PEER VIOLENCE AS A PROBLEM OF THE MODERN SOCIETY, Psychiatria Danubina, 2020; Vol. 32, Suppl. 3, pp 371-377. (енг.)*

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Препоручује се да радионицу воде добро информисани/е едукатори/ке одн. сарадници/е који/е имају искуства и знање о овој теми и који/е могу да наведу практичне примере током увода, али и током дискусије.

5.0 Суочавање са јавним посрамљивањем на мрежи и ван мреже

Наслов радионице: Суочавање са јавним посрамљивањем на мрежи и ван мреже

Трајање: 120 минута

Позадина:

Ситуације јавног посрамљења су прилично присутне, посебно у местима где живе млади различитог порекла. Неки млади неће трпети штетне последице иако су изложени јавном посрамљивању; неки млади који преживљавају овакво насиље неће ни реаговати на њега, али ће у каснијим фазама испољити негативна одн. непримерена понашања. Међутим, неки млади ће реаговати на различите начине, као што су нпр.: отворени одговор одн. реакција, предузимање законских мера или чак употреба неких других негативних метода. Све наведено су различите стратегије суочавања са насиљем које млади данас користе у физичком простору и на интернету. Са већим присуством дигиталних алата, јавно посрамљивање на интернету још више утиче на младе јер се негативна реч шири брже и достиже ширу јавност. Већ деценијама истраживачи признају критичну тријаду заштитних фактора у развоју, за коју се изнова и изнова показало да штите децу од ризика у условима социјалног и економског неповољног положаја: (1) лични ресурси – укључујући темпераментне карактеристике, когнитивне вештине и интерперсоналне вештине ; (2) породични ресурси – укључујући брижно и доследно родитељство, као и општу подршку; и (3) спољна подршка – укључујући друштвену подршку мреже вршњака/киња и школе (Гармези, 1985)⁸. Феномен се даље наставља и у младости. У циљу истраживања различитих перспектива у суочавању са јавним посрамљивањем у физичком и онлајн окружењу, ова радионица користи примере из објављених чланака и дискусија како би се развило боље разумевање и шире размишљање о ефикасним стратегијама суочавања код ученика/ца.

Сврха радионице: Анализа ситуација јавног посрамљивања и стварање простора за дискусију на тему стратегија суочавања са јавним посрамљивањем у физичком и онлајн простору.

Циљеви:

- Размишљање на тему присуства јавног посрамљивања међу младима;
- Анализа различитих примера за практично приступање теми;
- Разговор о јавном посрамљивању у физичком и дигиталном простору међу младма;
- Откривање потенцијалних стратегија суочавања са јавним посрамљивањем.

Компетенције којима се бави:

- Аналитичке компетенције;
- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Тимски рад;
- Комуникација;
- Грађанске компетенције;
- Креативно и критичко мишљење.

⁸ Boxer P, Sloan-Power E. Coping with violence: a comprehensive framework and implications for understanding resilience. *Trauma Violence Abuse*. 2013 Jul;14(3):209-21. doi: 10.1177/1524838013487806. Epub 2013 May 6. PMID: 23649832; PMCID: PMC7238431. Извор са интернета: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7238431/> (енг.)

Методологија и методе:

- Допринос учесника/ца;
- Анализа студија случаја;
- Рад у пару;
- Дискусија у малим групама;
- Презентација;
- Дебрифинг.

Ток радионице:

I. Увод у радионицу (10 минута)

Радионица почиње кратким уводом о јавном посрамљивању, његовом присуству међу младима, односу оваквих ситуација према детињству и његовом утицају на нечији лични и професионални развој. Омладински/а радник/ца пружа информације на основу постојећих података на интернету и увида из професионалног/животног искуства.

II. Јавно посрамљивање – Чланак „Несрећне последице јавног посрамљивања” (15 минута)

Учесницима/цама се пружа објављени чланак Диди Огбуезе за „Дејли Сандајл“ (*Daily Sundial*), студентску медијску организацију Калифорнијског државног универзитета Нортриџ. Чланак говори о присуству јавног посрамљивања на универзитетима и даје неколико кратких примера студената/киња који/е преживљавају овај вид насиља. Учесници/е треба да искористе наредних 15 минута да прочитају чланак, анализирају га и запишу потенцијалне исходе из представљених примера јавног посрамљења, као што су: реакција одн. начин суочавања студента/киње, врста подршке која је потребна за превазилажење ситуације, итд. Учеснице/е испред себе имају следећи одломак из чланка:

*„Несрећне последице јавног посрамљивања”, Диди Огбуезе (оригинал: „The unfortunate repercussions of public shaming”, Dede Ogbueze, преведено са енглеског језика)
11. април 2017.*

Са забринутим изразом лица и тихим тоном, професорка Лиза Рикомини је испричала несрећну анегдоту из својих студентских дана.

„Током студирања сам имала професора који се водио принципом јавног посрамљивања, Рикомини је рекла. „Прозивао је студенте и студенткиње, вређао њихове задатке, указивао на њихове грешке и често их доводио до суза.“

Није реткост чути бар од једне блиске особе да је имала слично искуство. Случај у којем рефлектор понижења у само једној секунди пада на једног студента или студенткињу јер је рекао/ла нешто увредљиво или се понашао/ла ван „граница нормалности“, како је то Џон Ронсон навео у својој књизи „Значи ви сте јавно осрамоћени“.

Међутим, феномен јавног посрамљења није нов. Већ дуго кружи кроз друштвена окружења и до данас је присутан међу студентима/кињама Калифорнијског државног универзитета Нортриџ.

Џо Гутјерез, студент социологије у раној фази образовања, почео је да носи наочаре када је био у шестом разреду. Прве недеље када их је носио у школи, другови из разреда су га исмевали до те мере да није могао да издржи.

Гутјерез је рекао да је после те прве недеље одлучио да више никада неће носити наочаре, плашећи се да ће, ако се то деси, наставити да буде понижаван и избачен из групе пријатеља.

Није носио наочаре шест година, све до првог разреда средње школе. Иако је био слабовид, а трпеле су му и оцене и самопоуздање, одбијао је да буде подложен примедбама своје вршњачке групе.

„Када сам стигао у средњу школу, знао сам да почињем испочетка, али још увек нисам желео да будем познат као клинац са наочарама“, рекао је Гутјерез.

Иван Гарсија, инжењер рачунарства у раној фази образовања, присетио се времена када је својим пријатељима покушавао да објасни да недељама није јео месо, али да јесте јео пилетину. Према Гарсији, ово није прошло добро.

Наиме, док је одрастао, Гарсија је увек говорио „месо“ само када је реч о црвеном месу, као што је свињетина или говедина. Међутим, пре него што је успео да објасни шта је заправо мислио, његови пријатељи су га већ толико задиркивали да му није ни било до објашњавања шта је желео да каже.

III. Јавно посрамљивање у физичком простору – Студија случаја Џејд: Рад у пару (15 минута)

Након потврде да су сви прочитали и анализирали случајеве у чланку, учесници/це су позвани/е да формирају парове за овај део сесије. Упућују се да у наредних 15 минута разговарају о кључним елементима преузетих из примера и поделе своја размишљања о узроцима и пратећим елементима те да направе заједничку листу потенцијалних стратегија суочавања које могу бити корисне овим случајевима. Након тога, записују свој допринос на цедуље и лепе их на велики флипчарт папир који је видљив свима у пленуму.

IV. Јавно посрамљивање на интернету: Рад у малим групама (20 минута)

Учесници/це су подељени/е у мале групе. Омладински/а радник/ца тражи од њих да у наредних 20 минута дискутују о примерима свакодневног јавног посрамљења на интернету на које наилазе док проводе време на друштвеним мрежама или интернету уопште. Такође, треба да осмисле потенцијалне начине/стратегije за суочавање са таквим ситуацијама и да запишу кључне тачке из дискусије за размену у пленуму.

V. Размена у пленуму (30 минута)

Све групе се придружују пленуму како би поделиле резултате својих дискусија. Свака група има отприлике 5 минута за презентацију, а затим се води кратка дискусија која укључује и питања и коментаре других, а која је вођена уз помоћ омладинског/е радника/це.

VI. Дебрифинг (30 минута)

Након дељења резултата из дискусије у малим групама, одржава се сесија дебрифинга на којој омладински/а радник/ца пролази кроз све вежбе изведене у радионици и заједно са учесницима/цама рефлектује о ономе што су учесници/е написали на цедуљама током рада у паровима. Омладински/а радник/ца истиче питање како поступити у случају излагања јавном посрамљивању, а затим позива волонтере/ке да поделе било коју ситуацију у којој су се они/е (или неко кога познају) нашли у физичком/онлајн окружењу.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп, пројектор, одштампани чланак за сваког/у учесника/цу.

Позадинска литература и даље читање:

- Boxer P, Sloan-Power E. Coping with violence: a comprehensive framework and implications for understanding resilience. *Trauma Violence Abuse*. 2013 Jul;14(3):209-21. Doi: 10.1177/1524838013487806. Epub 2013 May 6. PMID: 23649832; PMCID: PMC7238431. Извор са интернета: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7238431/> (енг.)

-
- Чланак о јавном посрамљењу преузет са интернета и коришћен за потребе радионице: *Ogbueze, D. (11. април 2017.). The unfortunate repercussions of public shaming. Daily Sundial.* Преузето 2022. са: <https://sundial.csun.edu/111136/arts-entertainment/the-unfortunate-repercussions-of-public-shaming/> (енг.)

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Приликом одабира приче за студију случаја младих који преживљавају насиље саветује се да одаберете студију случаја која одражава реалност локалне заједнице и окружења из којег долазе учесници/е.

6.0 Врсте дигиталног (сајбер) насиља

Наслов радионице: Врсте дигиталног (сајбер) насиља

Трајање: 110 минута

Позадина:

Дигитално насиље се може појавити у различитим облицима. Док су искључење из заједнице и узнемиравање на интернету неке од најчешћих речи на које наилазимо и којих смо свесни/е, постоје и друге врсте ситуација које младе особе (маргинализоване и немаргинализоване) свакодневно доживљавају, а у неким случајевима нису свесне да се ради о врстама дигиталног насиља. Идеја иза ове радионице је значај разумевања и истраживања различитих врста насиља преко интернета, али и употреба тимског рада и сарадње за практично разумевање одређених ситуација. Вилард (2006) наводи седам врста дигиталног (сајбер) насиља: ужарено вређање на интернету; дигитално ухођење, омаловажавање, маскирање, разоткривање, дигитално узнемиравање и искључивање⁹. Међутим, поред ових седам типова чија идентификација је позната већ дуже време, постоји и тзв. троловање – врста дигиталног насиља која је данас веома присутна, поготово у великим промотивним кампањама и другим врстама популарних догађаја.

Сврха радионице: Учење о врстама дигиталног насиља кроз употребу интерактивних и практичних метода којима се побољшава разумевање.

Циљеви:

- Учење о дигиталном насиљу у теорији и његовим врстама;
- Истраживање различитих врста дигиталног насиља;
- Употреба дискусије и тимског рада зарад практичног размјевања врста дигиталног насиља;
- Стварање простора за дискусију о потенцијалним начинима за суочавање са ситуацијама дигиталног насиља;
- Промоција активног грађанства и борбе против дигиталног насиља међу младима .

Компетенције којима се бави:

- Компетенције опште писмености;
- Вишејезичне компетенције;
- Дигиталне компетенције;
- Аналитичке компетенције;
- Грађанске компетенције;
- Тимски рад;
- Комуникација и сарадња;
- Критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Теоријски садржај;

⁹ *Ululdag University in Bursa, Turkey, Aurel University, Arad, Romania, Centre Neuro-Psychiatrique Saint-Martin, Dave, Belgium, & Asociación Cultural Social y Educativa Segundas Oportunidades, Telde, Spain. (2016).*

Књига алата: *KEEPING YOUTH SAFE FROM CYBERBULLYING.* https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-2117/KYSFCB%20Toolkit.pdf (енг.)

- Приказ видеа;
- Рад у малим групама;
- Дискусија у пленуму.

Ток радионице:

I. Увод у радионицу и добродошлица (5 минута)

Радионица почиње добродошлицом од стране омладинског/е радника/це; он/а пружа кратак увод у тему, истиче кључне аспекте о којима ће бити речи током рада и приказује дневну агенду.

II. Видео о дигиталном насиљу (15 минута)

Учесницима/цама се представља 2-минутни видео. Видео се бави темом насиља на интернету и даје примере различитих ситуација. Видео: *Video for Cyberbullying: Cyber Bullying (UNICEF)*. 30. мај 2021.). *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=asTti6y39xl>

Након гледања видеа, омладински/а радник/ца тражи од учесника/ца да поделе своје утиске и разумевање. Сви на пленарној седници износе своје коментаре и утиске.

III. Теоријски садржај – Дигитално насиље и његове идентификоване врсте (20 минута)

Након дела са видеом омладински/а радник/ца пружа теоријски садржај о дигиталном насиљу, додајући детаљно објашњење о идентификованим врстама дигиталног насиља међу младима. Сваком/ј од учесника/ца се даје наредна слика у штампаном формату, како би могли/е да створе јасно разумевање сваке врсте насиља на интернету (сајбер насиља).

<p>Masquerade / impersonation</p> <p>Breaking into someone's account, posing as that person and sending messages to make the person look bad, get that person in trouble or danger, or damage that person's reputation or friendships.</p>	<p>Exclusion</p> <p>Intentionally excluding someone from an online group, like a "buddy list" or a game.</p>	<p>Outing and trickery</p> <p>Sharing someone's secrets or embarrassing information online. Tricking someone into revealing secrets or embarrassing information, which is then shared online.</p>
<p>Denigration</p> <p>"Dissing" someone online. Sending or posting cruel gossip or rumors about a person to damage his or her reputation or friendships.</p>	<p>Flaming</p> <p>Online fights using electronic messages with angry and vulgar language.</p>	<p>Online Harassment</p> <p>Repeatedly sending offensive, rude and insulting messages.</p>
	<p>Cyberstalking</p> <p>Repeatedly sending message that include threats of harm or are highly intimidating; engaging in other online activities that make a person afraid for his or her safety.</p>	

In addition to the 7 types identified by Willard (2006), trolling is another phenomenon that has become extremely visible through the recent election campaigns in various countries and also towards online religious, animal rights groups etc.

Trolling:

Intentionally posting provocative messages about sensitive subjects to create conflict, upset people, and bait them into "flaming" or fighting.

Слика: Врсте дигиталног насиља. Извор: https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-2117/KYSFCB%20Toolkit.pdf (енг.)

IV. **Истраживање различитих врста дигиталног насиља кроз ситуације (30 минута)**

Учеснице/це се затим деле у мале групе. Омладински/а радник/ца пружа упутство да у овом делу свака група треба да разговара о једном примеру ситуације/врсте дигиталног насиља. Тачније, треба да разговарају о томе како би се осећали/е када би се суочили/е са овом врстом насиља одн. ситуацијом и да затим заједно осмисле потенцијално решење за превазилажење те ситуације. Приближно време које имају за групни рад је 30 минута, а свака група треба да запише кључне резултате своје дискусије како би их структурирала за размену у пленарној сесији. Учесници/це се деле у четири групе, а ситуације одн. врсте насиља за дискусију су следеће:

- 1. група: искључивање/изолација;
- 2. група: држање по страни;
- 3 група: срамота/посрамљивање;
- 4. група: манипулација.

V. **Размена у пленуму (40 минута)**

Све групе се придружују пленуму како би поделиле резултате својих дискусија. Свака група има око 5 минута за презентацију својих закључака, након чега се уз помоћ омладинског/е радника/це води кратка дискусија која укључује и питања и коментаре осталих.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп за приказ видеа и за презентацију, пројектор и звучници за пренос звука током видеа и презентације, одштампане илустрације о типовима дигиталног насиља.

Позадинска литература и даље читање:

- *Ululdag University in Bursa, Turkey, Aurel University, Arad, Romania, Centre Neuro-Psychiatrique Saint-Martin, Dave, Belgium, & Asociación Cultural Social y Educativa Segundas Oportunidades, Telde, Spain. (2016).* Књига алата: *KEEPING YOUTH SAFE FROM CYBERBULLYING.* https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-2117/KYSFCB%20Toolkit.pdf (енг.)
- *Brown, K., Jackson, M.A., & Cassidy, W.E. (2006).* *Cyber-Bullying: Developing Policy to Direct Responses that are Equitable and Effective in Addressing This Special Form of Bullying.* *Canadian Journal of Educational Administration and Policy, 57, 1-36.* (енг.)
- Видео о дигиталном насиљу: *Cyber Bullying (UNICEF).* (30. мај 2012.). *YouTube.* <https://www.youtube.com/watch?v=asTti6y39xl> (енг.)

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Омладински/а радник/ца треба да буде свестан/на времена и да анализира процес рада учесника/ца током вежбе. У случају да им је потребно више времена за рад, омладинским радницима/ама се препоручује да буду флексибилни/е како би омогућили/е бољу функционалност и потребно знање за учеснике/це.

7.0 Стратегије суочавања са задиркивањем на интернету - троловањем

Наслов радионице: Стратегије суочавања са задиркивањем путем интернета - троловањем

Трајање: 100 минута

Позадина:

Дигитално насиље се односи на сваки облик злонамерних порука, злостављања, прозивања и претњи коришћењем било које врсте технологије, од сајтова друштвених мрежа до мобилних апликација. Троловање је постало учесталији израз за било коју врсту сврсисходне онлајн злоупотребе на сајтовима друштвених медија попут Твитера или Фејсбука¹⁰. Троловање се сматра веома опасном врстом дигиталног насиља, превасходно када се дешавају велике изборне кампање или други типови великих догађаја. Током таквих дешавања увек ће доћи до троловања. Троловање је стална претња за младе, поготово када одлуче да објаве неки видео који се односи на њихове хобије или интересовања, изазов на друштвеним мрежама, забаван видео/пост итд. Троловање има значајан утицај на присуство младих на друштвеним мрежама, њихов живот и рад, као и на њихове односе са другим људима. У неким случајевима троловање чак може резултирати потпуном изолацијом од света или насилним поступцима према другима или самима себи. Стога, сви млади треба да буду свесни негативног утицаја троловања и да као активни вршњаци/киње, лидери/ке и педагози/шкиње буду опрезни у спречавању и суочавању са таквим ситуацијама кад год их спазе у својој заједници.

Сврха радионице: Учење о троловању, његовом утицају и присуству међу младима, као и истраживање начина за превазилажење овог проблема.

Циљеви:

- Учење о концепту троловања и његове манифестације као озбиљне врсте дигиталног насиља;
- Разумевање негативних утицаја које троловање има на појединца/ку;
- Истраживање различитих стратегија суочавања са троловањем и њихових предности и мана.

Компетенције којима се бави:

- Компетенције опште писмености;
- Грађанске компетенције;
- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Тимски рад;
- Комуникација;
- Аналитичке компетенције;
- Критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Туш идеја;
- Теоријски садржај;

¹⁰ *Relate UK. (n.d.). Cyberbullying and trolling | Relate. Relate UK.* Преузето 2022. са: <https://www.relate.org.uk/cy/relationship-help/help-family-life-and-parenting/parenting-teenagers/school-and-work/cyberbullying-and-trolling> (енг.)

- Размена идеја на тихом подијуму;
- Дискусија у пленуму.

Ток радионице:

I. Туш идеја: дигитално насиље и троловање (20 минута)

Радионица почиње кратком сесијом размене доприноса учесника/ца у виду идеја које треба да дају општи приказ њиховог знања о дигиталном насиљу и троловању. Омладински/а радник/ца записује оба термина на флипчарт папир и тражи од учесника/ца да искажу своје разумевање сваког од концепата. Они/е такође деле своја мишљења о разликама између ова два појма.

II. Теоријски садржај: Важни елементи заштите младих од дигиталног насиља и троловања (20 минута)

Омладински/а радник/ца истиче концепт дигиталног насиља и уводи концепт троловања као једне од неколико врста насиља на интернету. Затим, наглашавајући утицај троловања на живот и рад појединца/нке, омладински/а радник/ца упознаје учеснике/це са неколико елемената и савета за заштиту младих од дигиталног насиља и троловања, као што су:

- Одговорна размена информација;
- Пажљиво објављивање садржаја;
- Сигурносна подешавања;
- Одабир правог места (платформе);
- Познавање технологија које млади користе;
- Учење језика младих – нпр. „IRL“ значи „у стварном свету“ (енг.: *in real life*);
- Бити присутан/на и пружити помоћ;
- Ићи у корак са технологијом;
- Разговор са вршњацима/кама, сарадницима/ама, браћом/сестрама, рођацима/кама.

III. Туш идеја на тихом подијуму: Стратегије суочавања – Предности и мане (30 минута)

Омладински/а радник/ца уводи следеће стратегије:

- Неодговарање;
- Чување копије као доказа;
- Пријава случаја администраторима/кама сајта одн. странице.

Ови термини су написани на флипчарт папирима и постављени су на под. Учесници/це добијају инструкције да у наредних 30 минута пруже свој допринос без изговорене речи. Тачније, треба да посете сваки лист папира и запишу своје разумевање те специфичне стратегије суочавања са троловањем, али и разумевање њених предности и мана. Могу да запишу своје идеје директно на флипчарт папир или да најпре напишу на самолепљивом папирићу и њега залепе на велики папир. Након 30 минута све особе се придружују пленуму.

IV. Дискусија у пленуму (30 минута)

Омладински/а радник/ца заједно са учесницима/цама пролази кроз сваку тему/стратегију и сумира доприносе. Затим се води дискусија о елементима наведеним током сесије и коментаришу предности и недостаци сваке од стратегија.

Потребни материјали: флипчари папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп, пројектор.

Позадинска литература и даље читање:

-
- *Relate UK. (n.d.). Cyberbullying and trolling | Relate. Relate UK. Презето 2022. са: <https://www.relate.org.uk/cy/relationship-help/help-family-life-and-parenting/parenting-teenagers/school-and-work/cyberbullying-and-trolling> (енг.)*
 - *Rajbhandari, Jyotshna & Rana, Karna. (2022). Cyberbullying on Social Media: an Analysis of Teachers' Unheard Voices and Coping Strategies in Nepal. International Journal of Bullying Prevention. 10.1007/s42380-022-00121-1. (енг.)*

8.0 Суочавање са лажним профилима и отимањем налога као облицима дигиталног насиља

Наслов радионице: Суочавање са лажним профилима и отимањем налога као облицима дигиталног насиља

Трајање: 90 минута

Позадина:

Дигитално насиље не долази само од налога са правим именом и презименом. Како се дигитално насиље данас разматра као значајан проблем, особе које и даље прибегавају овом виду насиља користе анонимне начине. Бити анониман/а је прилично лако на друштвеним мрежама и дигиталним алатима. Праћење анонимних и лажних налога је сложен процес и захтева много напора и времена. Поред лажних налога, постоји и феномен отмице налога који се користи у дигиталном насиљу; реч је о крађи туђег идентитета ради спровођења дигиталног насиља. Стога је неопходно да људи постану свесни моћи дигиталних алата и оних који би их могли злоупотребити. Ова радионица је осмишљена да разоткрије забрињавајуће елементе ових питања и да укључи младе у дискусију о потенцијалним начинима опхођења са отмицом профила и лажним налозима.

Сврха радионице: Повећавање свести о лажним профилима и отимању налога у дигиталном насиљу и разговор о начинима на које се можемо носити са њима, али и како да их избегнемо.

Циљеви:

- Ширење свести о присутности лажних профила и отимању налога;
- Ширење разумевања различитих врста дигиталног насиља;
- Унапређење аналитичког и креативног мишљења кроз креативне вежбе;
- Стварање простора за дискусију о начинима како се можемо носити са лажним профилима и отмицом налога у дигиталном насиљу.

Компетенције којима се бави:

- Дигиталне компетенције;
- Грађанске компетенције;
- Аналитичке компетенције;
- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Тимски рад;
- Комуникација;
- Креативно и критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Допринос учесника/ца;
- Грудвање (одн. изградња пирамиде);
- Дискусија.

Ток радионице:

I. Увод у радионицу (10 минута)

Омладински/а радник/ца упознаје учеснике/це са радионицом и представља њену главну сврху и циљеве. Даје кратке информације учесницима/ама о природи активности које ће се десити током радионице.

II. Грудвање/Изградња пирамиде: Како се носити са лажним профилима и отмицом налога (80 минута)

Омладински/а радник/ца уводи тему за наредну вежбу: Како се носити са лажним профилима и отмицом налога. Говори учесницима/ама да је ова вежба сложена, да има неколико фаза и да се зове „грудвање“ или „пирамида“. Учесници добијају одвојена упутства за сваку фазу, а процес целе вежбе је следећи:

1. фаза – Како разумете појмове „лажни профил“ и „отмица налога“?

Од учесника/ца се тражи да појединачно размисле о разумевању појмова „лажни профил“ и „отмица налога“. За то имају 10 минута времена, а своје одговоре пишу на папир.

2. фаза – Где примећујемо лажне профиле и отмицу налога и какав је њихов утицај?

Након саморефлексије, у овој фази учесници/е треба да формирају четири мале групе. У својим групама користе наредних 15 минута да дискутују о следећем питању: где наилазимо на лажне профиле и отмање налога и какав је њихов утицај?. Поново записују своје идеје током рада.

3. фаза – Како да се изборимо са лажним профилима и отмицом налога?

3. фаза захтева спајање две групе у једну, дакле од четири мале групе из претходне фазе настају две веће групе. Њихов задатак је да разговарају о томе како да се изборе са лажним профилима и отмицом налога, а на располагању им је 25 минута да осмисле потенцијалне начине/стратегије.

4. фаза – Могуће непосредне акције за суочавање са оваквим врстама дигиталног насиља међу маргинализованим и немаргинализованим младима у нашим заједницама

У 4. фази, обе групе се спајају у једну и сви се придружују пленарној сесији за дискусију. Након различитих фаза разговора и размене свог знања и искуства, учесници/е разговарају о потенцијалним непосредним акцијама које могу предузети у својим заједницама како би се изборили са лажним профилима и отмицом налога. Омладински/а радник/ца уписује одговоре на флипчарт.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп, пројектор.

Позадинска литература и даље читање:

- *Cyberbullying (online bullying) - Recognising the effects and what to do.* (20. април 2022.). Devon Children and Families Partnership. <https://www.dcfp.org.uk/keeping-children-safe/cyberbullying/> (енг.)

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Вежба „грудвање“ може одузети много времена јер учесници/е пролазе кроз различите фазе и стварају нове групе. Због тога се препоручује да омладински/е радници/е урачунају додатну флексибилност од 5-15 минута. Такође, треба да урачунају и 5 минута за објашњење задатка.

9.0 Разбијање тишине

Наслов радионице: Разбијање тишине

Трајање: 140 минута

Позадина:

Насиље није феномен који ће лако нестати. Оно ће бити присутно још дуго времена без обзира на напоре који су уложени да се стане на крај насиљу. Међутим, важно је ширити знање и свест о суочавању са насиљем како би људи постали агилнији да разумеју и реагују. Млади су изложени насиљу у школама, клубовима, спорту и другим неформалним активностима које похађају. Важно је разумети да насиље може бити физичко, вербално, сексуално и дигитално. Пошто је борба против насиља дуготрајан процес, млади треба да науче да буду гласни када доживе насиље или када виде своје вршњаке у таквој ситуацији. Ова радионица за циљ има да оснажи учеснике/це да реагују када примете насиље у различитим облицима и да их научи да га сагледају из различитих перспектива, као што су: укључивање наставног особља, укључивање вршњака/киња и пружање подршке појединцима/кама који/е преживљавају насиље.

Сврха радионице: Разумевање важности прекида тишине приликом сусрета са ситуацијама насиља и анализа различитих перспектива и улога за реакцију на ситуацију.

Циљеви:

- Ширење свести о томе зашто је важно реаговати приликом ситуација насиља;
- Дискусија о различитим улогама и перспективама из којих се може реаговати на ситуације насиља;
- Разумевање начина на које насиље утиче на младе приликом различитих интеракција у њиховом животу и раду.

Компетенције којима се бави:

- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Грађанске компетенције;
- Комуникација и сарадња;
- Дигиталне компетенције;
- Креативно и критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Дискусија у паровима;
- Светски кафе;
- Дискусија у пленуму.

Ток радионице:

I. Добродошлица и увод (10 минута)

Омладински/а радник/ца даје приказ радионице, представља њене главне сврхе и циљеве. Даје кратке информације учесницима/цама о природи активности које ће се десити током радионице.

II. Дискусија у пару – сусрет са ситуацијом насиља (15 минута)

Омладински/а радник/ца позива учеснике/це да формирају парове за први део сесије и да разговарају на задату тему. Треба да међусобно разговарају о ситуацијама када су посматрали/е сцену насиља или када су је сами/е доживели. На располагању им је 15 минута, а омладински/а радник/ца наглашава да се дискусија неће даље водити у великој групи (тренутно служи само како би учесници/е ушли/е у тему).

III. Светски кафе – Разбијање тишине (50 минута)

Учесници/е се упућују на следећи део радионице. Омладински/а радник/ца објашњава методологију „светски кафе“ у којој се свака група поставља за по један сто, а затим прелази на други пратећи знакове. Омладински/а радник/ца дели учеснике/це у три групе и обавештава их да треба да одговоре на следеће питање, али из различитих перспектива одн. улога које су исписане на папиру на њиховом столу:

- Како спознати ситуацију насиља и који је најбољи начин за прекид тишине?

Свака група седа за по један сто, а на столовима су следећи записи:

- Особа која трпи насиље;
- Вршњаци/киње;
- Наставно особље, управници/це или едукатори/ке.

Групе имају 20 минута да дискутују о питању и напишу свој допринос у складу са својом улогом. Након 20 минута, омладински/а радник/ца даје знак свакој групи да се пребаци за други сто и ту да свој допринос у наредних 15 минута. Једино правило је да једна особа из групе увек мора да остане за оригиналним столом као модератор/ка за остале који се накнадно придружују. Након 15 минута поново се пребацују за наредни сто, све док свака група не добије прилику да посети све столове и да своје доприносе.

I. Финализација рада у групама и припрема за презентацију (20 минута)

Учесници/е добијају упутство да се придруже својим првобитним групама и да искористе наредних 20 минута да сумирају све доприносе дате на задату тему. Затим ће у наредном делу радионице резимирати резултате.

II. Презентација и дискусија (45 минута)

Када су групе спремне за презентације, придружују се пленарној сесији, а омладински/а радник/ца даје свакој групи до 10 минута да изнесу своје идеје о примерима разбијања тишине према ситуацијама насиља. Након сваке презентације даје се простор за додатне коментаре или питања.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп, пројектор.

Позадинска литература и даље читање:

- *The Mayo News*. (22. новембар 2016.). *Break the silence on bullying*. Преузето 2022. са: <https://www.mayonews.ie/living/nurturing/29003-break-the-silence-on-bullying>

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Омладински/а радник/ца треба да да јасна упутства за кораке током светског кафеа како би учесници/це јасно разумели/е различите перспективе укључених страна и дали/е адекватан допринос за сваким столом.

10.0 Залагање за друге

Наслов радионице: Залагање за друге

Трајање: 75 минута

Позадина:

Насиље у школама и другим институцијама се често дешава зато што ученици/е или наставници/е одн. васпитачи/це не знају како да иступе и ураде нешто по том питању. Залагање за друге је кључно у ситуацијама насиља, у борби против њега, али и његовој превенцији. Ово не само да доводи то тога да рањиви млади стичу осећај да постоји неко на кога могу да се ослоне, већ и помаже другим младима да схвате да нема места за малтретирање и чини их свесним негативног утицаја насиља у сваком погледу. Научити да препознате насиље је веома важно јер може бити случајева када млади нису свесни да неко њихово понашање или задиркивање може бити ситуација насиља. Залагање за друге је један од најкориснијих начина да се то реши и доведе до тога да сви млади разумеју и науче како да подрже своје вршњаке/иње. Знајући важност овога, ова радионица користи интерактивне методе и дискусију, чиме се подупире учење из праксе.

Сврха радионице: Разумевање важности залагања за друге у ситуацијама суочавања са насиљем.

Циљеви:

- Ширење свести о пружању реакције приликом сусрета са ситуацијом насиља;
- Дискусија о различитим ситуацијама које траже залагање за особу над којом се врши насиље;
- Употреба интерактивних вежби за оснаживање учесника/ца за превенцију и борбу против насиља.

Компетенције којима се бави:

- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Грађанске компетенције;
- Комуникација и сарадња;
- Дигиталне компетенције;
- Иновација;
- Креативно и критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Теоријски садржај
- Интерактивне вежбе;
- Дискусија.

Ток радионице:

I. Теоријски садржај (15 минута)

Омладински/а радник/ца отвара сесију кратком презентацијом на тему. У презентацији се ради о познавању типова људи који су укључени у ситуацију насиља:

- Особа која врши насиље (насилник/ца);
- Особа над којом се врши насиље (мета насиља);

- Особе које посматрају ситуацију (посматрачи/це);
- Особе које посматрају ситуацију, али и интервенишу – (супростављачи/це).

Након што објасни позицију сваке укључене особе, омладински/а радник/ца ставља фокус на посматрача/ицу и супростављача/ицу и објашњава шта их разликује. У наставку су представљене главне карактеристике некога ко посматра насиље и некога ко се супроставља насиљу.

Bystander	Upstander
<ul style="list-style-type: none"> • Stands by and watches • Might laugh or join in • Does nothing • Stands with the mean person • Allows the meanness or bullying continue 	<ul style="list-style-type: none"> • Stands up to the mean person • Cheers up the target • Tells the mean person to stop • Helps the target walk away • Stand next to the target
	

Слика: Особа која посматра насиље насупрот особи која се супротставља насиљу. Извор: „The Responsive Counselor“. (23. март 2022.). Лекција о супростављачима/цама. Преузето 2022. са: <https://theresponsivecounselor.com/2016/09/upstander-lesson.html>. (енг.)

Након усвајања разлика, учесници/це се информишу о важности залагања за особе над којима се врши насиље уз употребу различитих метода као што су нпр. реакција на злобно понашање или непружање помоћи насилнику/ци да шири вербално или дигитално насиље путем друштвених мрежа – оно што треба да ураде је да пријаве подељени садржај, пруже подршку жртви на интернету или у физичком окружењу и да позову вршњаке/иње да им се придруже.

II. Вежба: Од особе која посматра до особе која се супротставља I (20 минута)

Учесницима/цама се пружа лист са три ситуације насиља; свака ситуација има различите потенцијалне сценарије на основу одговора на задата питања. Омладински/а радник/ца позива учеснике/це да формирају парове за ову активност. Затим им даје упутство да појединачно прочитају сценарије, међусобно разговарају о датим одговорима одн. сценаријима и да сваки одговор означе словом П (особа која посматра) или С (особа која се супротставља) у складу са описом радње и њиховим разумевањем. Време предвиђено за ову активност је 20 минута.

Три сценарија су преузета из активности: Од особе која посматра до особе која се супротставља, извор: CYBERSIMPLE.be (н.д.). Активност: Од особе која посматра до особе која се супротставља: <https://www.cybersimple.be/sites/default/files/Cybersimple-Curriculum-its-cool-to-be-kind-activity-1.pdf> (енг.).

III. Вежба: Од особе која посматра до особе која се супротставља II (40 минута)

Све особе се придружују пленарној сесији ради кратке дискусије о својим одговорима. Омладински/а радник/ца позива сваки пар да подели како су категоризовали/е ове одговоре и поделе разлоге иза своје категоризације. Након 20 минута дискусије о одговорима, омладински/а радник/ца наставља сесију постављајући следећа питања:

- Зашто смо спровели/е ову активност? Како сте је разумели/е?
- Како би била ваша реакција да сте се ви нашли/е у задатим ситуацијама?
- Због чега је важно залагати се за друге – бити особа која се супротставља насиљу?

-
- Да ли неко може да подели неки пример ситуације насиља којој је сам/а присуствовао/ла? Која је била твоја реакција? Да ли си био/ла особа која посматра или особа која се супротставља?

На крају дискусије, омладински/а радник/ца закључује сесију наглашавајући још једном важност постојања супростављача/ица у заједници и школама/на факултетима/у клубовима, као и потребу да се маргинализовани млади подрже по овом питању.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп, пројектор, одштампани папири са сценаријима за сваког/у учесника/цу.

Позадинска литература и даље читање:

- *The Responsive Counselor*. (23. март 2022.). Лекција о супротстављачима/цама. Преузето 2022. са: <https://theresponsivecounselor.com/2016/09/upstander-lesson.html>. (енг.)
- *CYBERSIMPLE.be*. (н.д.). Активност: Од особе која посматра до особе која се супротставља: <https://www.cybersimple.be/sites/default/files/Cybersimple-Curriculum-its-cool-to-be-kind-activity-1.pdf>. (енг.)

11.0 Ненасилна комуникација

Наслов радионице: Ненасилна комуникација

Трајање: 100 минута

Позадина:

Према Каштан & Каштан (н.д.), ненасилна комуникација (енг: *non-violent communication, NVC*) је описана као језик саосећања, као алат за позитивне друштвене промене и као духовна пракса. НВЦ нам даје алате и свест да разумемо шта нас покреће, да преузмемо одговорност за своје реакције и да продубимо своју везу са собом и другима, трансформишући тако наше уобичајене реакције на живот¹¹. Ненасилна комуникација је изграђена на емпатији и самоемпатији, тако да приликом комуникације увек узима у обзир осећања и потребе других људи, као и сопствена осећања и потребе. Штавише, ненасилна комуникација се састоји од четири компоненте: запажања, осећања, потребе и захтева. Значај ових компоненти је веома велик и неопходно је њихово добро разумевање како би се добро усвојила ненасилна комуникација. Ова радионица се састоји од различитих метода које воде до разумевања ненасилне комуникације и њених компоненти.

Сврха радионице: Разумевање појма ненасилне комуникације и њених кључних компоненти.

Циљеви:

- Разумевање концепта ненасилне комуникације и њеног значаја;
- Учење о четири компоненте ненасилне комуникације и емпатије;
- Изградња капацитета учесника/ца за ненасилну комуникацију кроз комбиновање метода у интерактивним вежбама, теоријски садржај и дискусију.

Компетенције којима се бави:

- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Грађанске компетенције;
- Комуникација и сарадња;
- Дигиталне компетенције;
- Аналитичке компетенције;
- Креативно и критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Теоријски садржај;
- Интерактивне вежбе;
- Дебрифинг.

Ток радионице:

I. Увод у радионицу (10 минута)

Омладински/а радник/ца даје приказ радионице, представља њене главне сврхе и циљеве. Даје кратке информације учесницима/ама о природи активности које ће се десити током радионице.

¹¹ Kashtan, I., & Kashtan, M. (n.d.). *Basics of Nonviolent Communication – BayNVC. Bay Nvc.* Преузето 2022. са: <https://baynvc.org/basics-of-nonviolent-communication/> (енг)

II. Теоријски садржај: Ненасилна комуникација и њене кључне компоненте (20 минута)

Омладински/а радник/ца је припремио/ла презентацију са теоријским приказом ненасилне комуникације. Презентација се састоји од значаја и утицаја ненасилне комуникације и важности емпатије и самоемпатије, које су кључне за постојање НВЦ-а. Штавише, омладински/а радник/ца упознаје учеснике/це са кључним компонентама ненасилне комуникације:

- Запажања;
- Осећања;
- Потребе;
- Захтеви.

III. Интерактивна вежба: Истина иза наших поступака – намера (40 минута)

Учесници/е добијају папире и маркере/оловке/хемијске оловке. Омладински/а радник/ца наглашава да ће на овом делу радионице радити вежбу која се састоји од неколико фаза и да током сваке фазе треба да обрате пажњу на упутства. Омладински/а радник/ца позива све да искористе 5-10 минута да размисле о нечему што су рекли/е или што нису рекли/е. Он/а даје следеће савете како би помогао/ла учесницима/ама да дођу до идеја:

- Употреба силе;
- Пружање „негативне повратне информације“ или „конструктивне критике“;
- Прихватање да урадите нешто када вас неко замоли;
- Рећи „не“ некоме;
- „Бити добар/а“, „бити фин/а“;
- Причање вицева, „бити смешан/а“, испричати нешто хумористично.¹²

Учесници/це се затим позивају да запишу ситуацију на коју су помислили/е, укључујући и намеру иза њиховог тадашњег поступка. За ово имају око 10 минута.

Након тога, омладински/а радник/ца даје упутство учесницима/ама да дубље размисле о тој ситуацији и запитају се да ли је у њиховом поступку било неке друге одн. дубље намере. У случају да јесте, треба да и то запишу на папир.

На крају, омладински/а радник/ца поставља учесницима/ама следећа питања за рефлексију;

- У тренутку када си био/ла схватио/ла своју намеру иза тог поступка, да ли си пожелео/ла да промениш своју намеру?
- Да ли си пожелео/ла да промениш сам поступак?
- Док размишљате о овоме, нека вам наредних 5 минута послужи да запишете осећања која вам навире.

Након 5 минута, учесници/е дају потврду да су завршили/е са задатком, окупљају се у пленуму и деле мисли и осећања које су написали/е на својим папирима.

IV. Дебрифинг (30 минута)

Након вежбе, омладински/а радник/ца започиње кратак разговор о утиску о спроведеној активности. Он/а пита учеснике/це о њиховом разумевању ове активности и њеној повезаности са темом. Позива све да поделе своје утиске у пленуму.

Потребни материјали: флипчарт папире, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп и пројектор за презентацију – теоријски садржај.

¹² Gill, R., Leu, L., & Morin, J. (31. јул 2020.). *Nonviolent Communication Exercises*. Puddle Dancer Press. Преузето 2022. са: <https://www.nonviolentcommunication.com/resources/articles-about-nvc/intention-lleu/> (енг.)

Позадинска литература и даље читање:

- Kashtan, I., & Kashtan, M. (n.d.) *Basics of Nonviolent Communication – BayNVC*. Bay Nvc. Преузето 2022. са: <https://baynvc.org/basics-of-nonviolent-communication/> (енг.)
- *Service Civil International Poland*. (2021.). Пакет игара за ненасилну комуникацију. https://sci.ngo/wp-content/uploads/NVC-GAMES-PACKAGE_ENGLISH-version_web.pdf (енг.)
- Schultz, J. P. (25. јун 2022.). *Your Complete Nonviolent Communication Guide*. *PositivePsychology.Com*. Преузето 2022. са: <https://positivepsychology.com/non-violent-communication/> (енг.)

Потенцијалне вежбе и активности за НВЦ:

- Rubin. (18. новембар 2020.). *Nonviolent Communication: All Steps, Exercises & Examples*. *Happy Rubin*. Преузето 2022. са: <https://happyrubin.com/fascinating-topics/nonviolent-communication/> (енг.)
- *Unitarian Universalist Association*. (20. јул 2017.). *Activity 4: Nonviolent Communication*. *UUA.Org*. Преузето 2022. са: <https://www.uua.org/re/tapestry/youth/call/workshop3/171761.shtml> (енг.)
- Gill, R., Leu, L., & Morin, J. (31. јул 2020.). *Nonviolent Communication Exercises*. *Puddle Dancer Press*. Преузето 2022. са: <https://www.nonviolentcommunication.com/resources/articles-about-nvc/intention-lleu/> (енг.)

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Важно је да омладински/а радник/ца поседује напредно знање о ненасилној комуникацији јер се тиме олакшава искуствено учење учесника/ца. Такође, основне теорије о НВЦ-у треба приказати у презентацији током теоријског садржаја.
- Упутства за вежбу треба да буду јасна и сажета. Омладински/а радник/ца треба да нагласи да активност има неколико фаза, тако да не дође до тога да учесници/е поделе превише информација о својим ситуацијама и поступцима на самом почетку.

12.0 Поредовање у конфликтним ситуацијама

Наслов радионице: Поредовање у конфликтним ситуацијама

Трајање: 150 минута

Позадина:

Управљање конфликтним ситуацијама и њихово разрешење може бити веома тешко. Неке конфликтне ситуације могу довести до физичког насиља или других насилних радњи. Према Муру (2004), постоји више начина да се приступи управљању конфликтима и њиховом решавању, који се крећу од најмање до највише инвазивних. Сукоби се могу избегавати, о њима се може разговарати, преговарати, арбитрирати, судити, могу се решавати законима, политичким поступцима или употребом насилне силе¹³. Решавањем сукоба обично руководи „медијатор/ка“ тј. посредник/ца, као трећа (=неутрална) страна у сукобу. Мур (2004) представља три различите улоге медијатора/ке: медијатор/ка из друштвених кругова, ауторитативни/а медијатор/ка и независни/а медијатор/ка. У омладинском сектору је веома важно познавати и разумети процес медијације и улогу медијатора/ке јер је тада шанса за решавање конфликта увек већа – будући да се сектор бави потребама различитих циљних група, посебно маргинализованих и дискриминисаних младих. Ова сесија нуди скуп теоријских и практичних метода и информација за разумевање посредовања у конфликту, његовог процеса и коришћења ситуација из стварног живота зарад искуственог учења.

Сврха радионице: Разумевање појма медијације и њеног значаја за решавање конфликта.

Циљеви:

- Разумевање концепта посредовања у конфликту и значаја посредовања;
- Стварање простора за рефлексију на тему конфликтних ситуација из свакодневног живота и на послу;
- Употреба стварних примера конфликтних ситуација за шире разумевање важности процеса посредовања и његове функционалности.

Компетенције којима се бави:

- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Грађанске компетенције;
- Комуникација и сарадња;
- Дигиталне компетенције;
- Аналитичке компетенције;
- Креативно и критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Теоријски садржај;
- Интерактивне вежбе;
- Презентација и дискусија.

Ток радионице:

¹³ Christopher Moore, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, 3rd., (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2004).

http://books.google.com/books/about/The_Mediation_Process.html?id=8hKfQgAACAAJ (енг.)

I. **Увод у радионицу и теоријски садржај на тему посредовања у конфликтним ситуацијама (30 минута)**

Омладински/а радник/ца поздравља учеснике/це и даје кратак увод у програм и тему која ће бити обрађена. Затим приказује детаљну презентацију концепта посредовања у конфликту. Презентација укључује информације о улогама медијатора/ке: медијатора/ке из друштвених кругова, ауторитативног медијатора/ке и независног/е медијатора/ке. Даље, уз осврт на илустрацију (коју је раније поделио/ла свим учесницима/ама) објашњава процес медијације у конфликту. Илустрација изгледа овако:

Слика: Посредовање у конфликтним ситуацијама – иновативни приступи у настави. Извор: <https://www.infoeducation.com/2021/09/21/conflict-mediation-innovative-approaches-to-teaching/> (енг.)

II. **Вежба: Посредовање у конфликту – 1. корак (10 минута)**

Омладински/а радник/ца позива све учеснике/це да размисле о конфликтној ситуацији коју су доживели/е (током свакодневног живота или на послу) и да запишу кључне информације на папиру. Ако не могу да смисле нешто лично или не желе да поделе, могу да употребе неку другу ситуацију која им је позната и да посреднике/це у конфликту учине анонимнима. Имају 10 минута на располагању.

III. **Вежба: Посредовање у конфликту – 2. корак (20 минута)**

Учесници/це су подељени у мале групе. Омладински/а радник/ца их упућује да међусобно поделе конфликтне ситуације које су написали/е. Групе имају 20 минута за размену и дискусију.

IV. **Вежба: Посредовање у конфликту – 3. корак (10 минута)**

Након размене, омладински/а радник/ца даје даља упутства свакој групи да изабере једну конфликтну ситуацију од оних које су међусобно поделили, као ситуацију коју морају да реше у следећој фази. Имају 10 минута да одлуче и обавесте омладинског/у радника/цу.

V. Вежба: Посредовање у конфликту – 4. корак (40 минута)

Сада групе добијају инструкције да користе штампани примерак који им је дат – илустрацију процеса посредовања у сукобу. Добијају инструкције да користе овај модел за рад на решавању конфликтне ситуације коју су изабрали/е. На располагању им је 40 минута да изврше овај задатак и да се припреме да поделе свој процес посредовања у конфликту на пленарној сесији.

VI. Презентација и дискусија (40 минута)

Све групе се придружују пленуму ради представљања свог рада. Свака група има отприлике 5-7 минута за презентацију, након чега следи кратка сесија са питањима и одговорима и коментарима других група.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп и пројектор за презентацију – теоријски садржај, одштампане илустрације за ученике/це.

Позадинска литература и даље читање:

- W. (30. јул 2022.). *Conflict mediation: innovative approaches to teaching*. Infol Education. Преузето 2022. са: <https://www.infoeducation.com/2021/09/21/conflict-mediation-innovative-approaches-to-teaching/> (енг.)
- Christopher Moore, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, 3rd., (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2004). http://books.google.com/books/about/The_Mediation_Process.html?id=8hKfQgAACAAJ (енг.)

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Омладински/а радник/ца треба да унапред припреми неколико ситуација као примере у случају да учесници/е не желе да деле животне ситуације из личног искуства или не могу да се сете ниједне ситуације у датом тренутку.

13.0 Прихватање различитости – заједнички идентитет (МИ)

Наслов радионице: Прихватање различитости – заједнички идентитет (МИ)

Трајање: 150 минута

Позадина:

Концепт признавања идентитета је данас важна мета расправе у друштвеном и психолошком сектору. Он помаже појединцу/ки да схвати јединственост у себи. Међутим, већину времена људи не схватају да су друштвена средина и окружење оно што обликује нечији идентитет. Када не било разлика, нико не би могао да увиди личне идентитете и карактеристике које он/а поседује. Веома је важно ценити различитости око нас и бити свестан/а да је наш заједнички идентитет (МИ) оно што чини свет лепим и чини нечији идентитет онаквим какав јесте. Још увек постоји висок проценат дискриминације, маргинализације, стереотипа и насиља над мањинским групама у друштву или уопште људи који су мало другачији од заједнице која их окружује. Ово је заиста резултат недостатка свести и образовања у прихватању разлика и других људи који нас прати из претходних деценија. Међутим, никада није касно да се фокусирамо на идентитет „МИ“ и да прихватимо различитости зарад садашње генерације младих, и да то наставимо и у будућности како бисмо указали/е на присуство горе поменутог негативног феномена и тиме га умањили/е. Ова радионица је осмишљена да се позабави овим питањем и промовише позитивност у различитостима и групном идентитету.

Сврха радионице: Промоција различитости као сржи развоја личног идентитета и подизање свести о смањењу негативних појава међу младима.

Циљеви:

- Разумевање и разговор о концептима личног идентитета и заједничког идентитета;
- Учење о важности различитости и прихватању других;
- Истицање негативних утицаја стереотипа, насиља и других дискриминаторних поступака;
- Употреба интерактивних метода за промоцију различитости и заједничког идентитета.

Компетенције којима се бави:

- Аналитичке компетенције;
- Личне, друштвене и компетенције за учење о учењу;
- Тимски рад;
- Комуникација;
- Грађанске компетенције;
- Емпатија;
- Дигиталне компетенције;
- Иновација;
- Креативно и критичко мишљење.

Методологија и методе:

- Допринос учесника/ца;
- Интерактивне вежбе;
- Дебрифинг;
- Рад у малим групама;
- Презентација и дискусија.

Ток радионице:

I. Увод у радионицу (20 минута)

Омладински/а радник/ца упознаје учеснике/це са радионицом и њеном основном сврхом и циљевима, као и дневном агендом. Пружа кратке информације на тему прихватања различитости и спречавања стереотипа, дискриминације, насиља и маргинализације.

II. Интерактивна вежба: Тачке (45 минута)

Омладински/а радник/ца позива учеснике/це да устану и формирају велики круг. Даје прво упутство, а то је да током ове активности не смеју да разговарају. Даље, омладински/а радник/ца тражи од учесника/ца да затворе очи, а затим свима лепи папир (тачку) на чело. Тачке су различитих боја или облика. Када све особе добију тачку, омладински/а радник/ца их позива да отворе очи и пронађу своје групе без разговора. Када заврше са тим задатком, омладински/а радник/ца их пита да ли су задовољни/е групом којој припадају.

Дебрифинг за вежбу:

Након што добије одговоре, он/а позива све да се придруже пленарној сесији ради кратког разговора о вежби. Поставља следећа питања:

- Шта се десило током ове вежбе?
- Како сте се осећали/е током тражења своје групе? А како када сте пронашли/е некога са истом тачком као вашом?
- Како су се осетиле особе које су имале више потешкоћа да пронађу своју групу?
- Како је протекла интеракција одн. комуникација између свих вас?
- Због чега сте прибегли/е формирању групе на основу потраге за сличностима између ваших тачака – када је једино упутство било да пронађете своју групу без међусобне комуникације?
- У стварном животу, које групе сматрате делом свог идентитета? Где припадате?
- Како друге особе приступају тим групама?
- Ко су индивидуе или групе у вашим заједницама које имају потешкоћа да пронађу своју групу или је уопште не могу наћи?

Омладински/а радник/ца записује на флипчарт папир кључне речи из одговора учесника/ца и наглашава сврху активности и важност прихватања оних који су другачији/е од нас самих.

III. Видео-презентација „Прихватање других, прихватање себе“ (5 минута)

Након вежбе и њеног дебрифинга, омладински/а радник/ца приказује видео Тенди Њутн из њеног Тед Ток-а (*Ted Talk*) о личном развоју и важности припадања групи. Видео говори о одбијању особа (у њеном случају) које се разликују од других и које могу довести до изазовних ситуација у животима тих људи. Видео треба приказати од 2:45 до 4:12 минута. Линк до видеа је:

https://www.ted.com/talks/thandie_newton_embracing_otherness_embracing_myself?utm_campaign=tedsread&utm_medium=referral&utm_source=tedcomshare

IV. Корак по корак до превазилажења (40 минута)

Учесници/е су подељени/е у мале групе. Добијају инструкције да ће радити на размени стварности из својих заједница одн. друштва тако што ће одговорати на следећа питања:

- Који су типови дискриминације, стереотипа, маргинализације или насиља у мом друштву?
- Због чега су ове особе одн. групе одбачене?
- Које могу бити потенцијалне активности одн. поступци за борбу са овим негативним навикама и њихово спречавање?

- Која је улога младих у превазилажењу ових навика?
- Како се млади могу мотивисати да им се супротставе?

Групе имају 40 минута да изврше овај задатак и припреме своје излагање за пленум у наредној фази.

V. Презентација и дискусија (40 минута)

Све групе се придружују пленуму ради презентације свог рада. Након сваке презентације траје кратка сесија са питањима и коментарима коју фацитира омладински/а радника/ца. На крају, омладински/а радник/ца још једном истиче важност отворености и прихватања различитости и заједничког „МИ“ идентитета.

Потребни материјали: флипчарт папири, самолепљиве цедуље, маркери, оловке и хемијске оловке, лаптоп и пројектор за приказивање видеа, звучници за приказивање видеа, мали самолепљиви папири у облику тачке (у једнаком броју броју учесника/ца и у различитим бојама: макар четири различите боје и једна тачка јединствене боје или дизајна; рецимо, за групу од 16 учесника/ца можете имати четири црвене, четири зелене, четири жуте, а у последњој подгрупи можете да бирате: нпр. две плаве, једна жута или зелена и једна бела/транспарентна).

Позадинска литература и даље читање:

- *T-kit 4: Intercultural Learning of the Youth Partnership of the Council of Europe and the European Commission, 2nd edition, 2018;* линк: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/t-kit-4-intercultural-learning>; стр.75: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262514/Act8.pdf/4128b2fd-d9e5-a7d0-08ab-555e63416c11> (енг.)
- Видео линк за приказивање током сесије: https://www.ted.com/talks/thandie_newton_embracing_otherness_embracing_myself?utm_campaign=tedsread&utm_medium=referral&utm_source=tedcomshare (енг.)

Препоруке будућим омладинским радницима/ама, вршњачким едукаторима/кама и лидерима/кама за извођење ове радионице:

- Вежба „тачке“: приликом лепљења једне тачке која се разликује од свих осталих важно је да омладински/е радници/е изаберу особу која је искуснија у омладинском раду, или која је део организационог тима – особу која се не би осетила лоше или искључено из вежбе.

Референце

1. Alipan, A., Skues, J. L., & Theiler, S. (2018). "They Will Find Another Way to Hurt You": Emerging Adults' Perceptions of Coping With Cyberbullying. *Emerging Adulthood*, 9(1), 22–34. <https://doi.org/10.1177/2167696818816896>
2. Anti-Bullying Alliance. (n.d.). Bullying and care-experienced young people. <https://anti-bullyingalliance.org.uk/tools-information/all-about-bullying/at-risk-groups/looked-after-children/bullying-and-care>
3. Boxer P, Sloan-Power E. Coping with violence: a comprehensive framework and implications for understanding resilience. *Trauma Violence Abuse*. 2013 Jul;14(3):209-21. Doi: 10.1177/1524838013487806. Epub 2013 May 6. PMID: 23649832; PMCID: PMC7238431. Извор са интернета: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7238431/>
4. BROWN BROTHERS HARRIMAN. (2006, December). *Mentoring Guide*. Career Connect. https://cdn2.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/31/2015/10/Mentoring_Guide.pdf
5. BulliesOut. (2020, June 29). *Making a Change*. Преузето 2022. са: <https://bulliesout.com/need-support/young-people/are-you-a-bully/making-a-change/>
6. BulliesOut. (2022, May 4). *Information for Young People dealing with Bullying*. Преузето 2022. са: <https://bulliesout.com/need-support/young-people/>
7. Christopher Moore, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, 3rd., (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2004). http://books.google.com/books/about/The_Mediation_Process.html?id=8hKfQgAACAAJ
8. CYBERSIMPLE.be. (n.d.). *Activity: From bystanders to upstanders*. <https://www.cybersimple.be/sites/default/files/Cybersimple-Curriculum-its-cool-to-be-kind-activity-1.pdf>
9. Edin Bjelošević, Sonja Bjelošević & Halima Hadžikapetanović: PEER VIOLENCE AS A PROBLEM OF THE MODERN SOCIETY, *Psychiatria Danubina*, 2020; Vol. 32, Suppl. 3, pp 371-377
10. Gavin, M. L. (2019, February). *Dealing With Bullying (for Teens) - Nemours KidsHealth*. Kids Health Org. Преузето 2022. са: <https://kidshealth.org/en/teens/bullies.html>
11. Great Britain. Department for Children, Schools and Families, & Great Britain. Department For Children, S. F. (2009). *Safe from Bullying*. Department for Children, Schools & Families. <https://lx.iriss.org.uk/sites/default/files/resources/Safe%20from%20bullying%20training.pdf>
12. Kashtan, I., & Kashtan, M. (n.d.). *Basics of Nonviolent Communication – BayNVC*. Bay Nvc. Преузето 2022. са: <https://baynvc.org/basics-of-nonviolent-communication/>
13. Millacci, T. S., PhD. (2022, August 6). *Anti-Bullying Programs in the Classroom: Best Activities for Schools*. PositivePsychology.Com. Преузето 2022. са: <https://positivepsychology.com/anti-bullying-program-classroom/>
14. Ogbueze, D. (2017, April 11). *The unfortunate repercussions of public shaming*. Daily Sundial. Преузето 2022. са: <https://sundial.csun.edu/111136/arts-entertainment/the-unfortunate-repercussions-of-public-shaming/>
15. Relate UK. (n.d.). *Cyberbullying and trolling | Relate*. Relate UK. Преузето 2022. са: <https://www.relate.org.uk/cy/relationship-help/help-family-life-and-parenting/parenting-teenagers/school-and-work/cyberbullying-and-trolling>
16. Stop Bullying Gov. (2017, September). *Bullying Prevention and Response Training and Continuing Education Online Program*. <https://www.stopbullying.gov/sites/default/files/2017-09/training-module-2016.pdf>
17. StopBullying.gov. (2021, November 17). *Respond to Bullying*. <https://www.stopbullying.gov/prevention/on-the-spot>

18. *The Education People*. (n.d.). *Safeguarding: Peer on Peer Abuse*. Прегзето 2022. ca: <https://www.theeducationpeople.org/our-expertise/safeguarding/safeguarding-priorities/peer-on-peer-abuse/>
19. *The Literary Maven*. (2020, January 18). *Stand Up For A Friend: A Social Emotional Learning Activity*. Прегзето 2022. ca: <https://www.theliterarymaven.com/2020/01/social-emotional-learning-activity.html>
20. *The Mayo News*. (2016, November 22). *Break the silence on bullying*. Прегзето 2022. ca: <https://www.mayonews.ie/living/nurturing/29003-break-the-silence-on-bullying>
21. *The Responsive Counselor*. (2022, March 23). *Upstander Lesson*. Прегзето 2022. ca: <https://theresponsivecounselor.com/2016/09/upstander-lesson.html>
22. T-kit 4: *Intercultural Learning of the Youth Partnership of the Council of Europe and the European Commission, 2nd edition, 2018*; at <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/t-kit-4-intercultural-learning>; page 75 at <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262514/Act8.pdf/4128b2fd-d9e5-a7d0-08ab-555e63416c11>
23. *Together Platform*. (n.d.). *What is the Purpose of Mentoring Programs? | Together Mentoring Software*. Прегзето 2022. ca: <https://www.togetherplatform.com/blog/what-is-the-purpose-of-mentoring>
24. *Uludag University in Bursa, Turkey, Aurel University, Arad, Romania, Centre Neuro-Psychiatrique Saint-Martin, Dave, Belgium, & Asociación Cultural Social y Educativa Segundas Oportunidades, Telde, Spain*. (2016). *Toolkit: KEEPING YOUTH SAFE FROM CYBERBULLYING*. https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-2117/KYSFCB%20Toolkit.pdf
25. *Usanmaz, O*. (2022, February 18). *Key Steps To Follow Before And During Mentorship Programs: A Mentoring Program Outline*. *Qooper*. Прегзето 2022. ca: <https://www.qooper.io/blog/key-steps-to-follow-before-and-during-mentorship-programs-a-mentoring-program-outline>

Outreach Hannover e.V., Немачка

Outreach H Hannover

**Sufinansira
Evropska Unija**

Финансирано средствима Европске Уније. Изнесени ставови и мишљења су ставови и мишљења аутора и не мора да се подударају са ставовима и мишљењима Европске Уније или Европске извршне агенције за образовање и културу (ЕАЦЕА). Ни Европска Унија ни ЕАЦЕА не могу да се сматрају одговорнима за њих.